
Problémové rezidenční čtvrti a politiky k jejich regeneraci v postsocialistickém městě – studie Prahy*

TOMÁŠ KOSTELECKÝ, VĚRA PATOČKOVÁ, MICHAL ILLNER**

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha

Problem Residential Neighbourhoods and Policies Aimed at Their Regeneration in the Post-socialist City: A Case Study of Prague

Abstract: This article sets out to examine regeneration policies in Prague. After introducing the concept of regeneration and regeneration theories and reviewing foreign cases of regeneration of problem neighbourhoods, the authors analyse the situation in Prague and attempt to answer three basic questions: How do the authorities in Prague approach social-spatial inequalities and urban regeneration in the city? What are the objectives of the city's regeneration policies and what tools are used? Who are the main actors involved in regeneration policies and how do they relate to each other? The study of documents and interviews with the people who are the actors involved in regeneration policies showed that the 'regeneration policies for problem neighbourhoods' in a post-socialist city differ significantly from the approaches applied in Western cities. In Prague regeneration policies do not rank high on the ladder of local political priorities, and local politicians implicitly assume that the situation in the city and its districts and neighbourhoods will improve, existing problems will be eliminated, and the city's inhabitants will see a rise in their economic and social status. A detailed analysis showed that the lack of emphasis placed on the regeneration of problem neighbourhoods is mainly due to structural factors. Socio-spatial inequalities in Prague are still smaller than in most otherwise comparable cities in the Western world, the spatial concentration of existing problems is not too great, and the spatial patterns of social and economic problems in the city do not overlap very much. Spatial concentrations of problems in Prague are thus far mainly found in a micro-local form, encompassing just individual buildings, clusters of buildings, or at most one to several blocks.

Keywords: regeneration, residential neighbourhoods, post-socialist city.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2012, Vol. 48, No. 1: 39–63

* Text vznikl za finanční podpory výzkumného grantu č. IAA700280802 poskytnutého Grantovou agenturou Akademie věd České republiky. Případová studie politik regenerace problémových čtvrtí ve městě Praha je součástí mezinárodního projektu Regenerating Urban Neighbourhoods, vedeného profesorem Clarencem Stonem z The George Washington University v americkém Washingtonu, D.C.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: RNDr. Tomáš Kostecký, CSc., Mgr. Věra Patočková, M.A., JUDr. Michal Illner, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: tomas.kostecky@soc.cas.cz, vera.patockova@soc.cas.cz, michal.illner@soc.cas.cz.

Úvod

Ve velkých městech po celém světě lze pozorovat existenci sociálně prostorových nerovností [Sassen 1991]. Jejich míra se přirozeně liší město od města a je důsledkem působení mnoha nejrůznějších faktorů ekonomických, politických, sociálních i historických. V řadě měst jsou však rozdíly mezi „dobrymi“ a „špatnými“ čtvrtěmi města natolik velké, že to zřetelně zasahuje do jejich fungování. V takových případech se sociálně prostorová diferenciací dostává do zorného pole lokální politiky. Místní političtí reprezentanti se snaží problém přílišné sociálně prostorové heterogenity řešit, přičemž se nejčastěji zaměřují na transformaci problémových čtvrtí, tj. zlepšení jejich fyzického stavu a sociální a ekonomické situace jejich obyvatel, případně na to, jak vytváření takových problémových čtvrtí bránit. Ačkoliv jsou tyto základní strategie ve všech městech podobné, při studiu jejich konkrétních aplikací v praxi narazíme na velkou řadu odlišností v tom, jak jednotlivé politické reprezentace ve své snaze postupují. Liší se nejen konkrétní nástroje regenerace, ale i cíle regenerace a definice územních jednotek, které mají být regenerovány. Někde je regenerace nejproblémovějších čtvrtí jádrem politického programu místní politické reprezentace a jejím hlavním politickým programem, v jiném městě je problém nalézt v dokumentech jakékoliv konkrétní zmínky o prostorové dimenzi městských politik; sociálně prostorové disparity nejsou lokálními politiky považovány za problém, jemuž by stálo za to se vážněji věnovat. V jednom městě se „problémové čtvrti“ chápou spíše jako čtvrti, které mají zanedbaný bytový fond a špatnou infrastrukturu, v jiném městě převládá představa, že „problémová čtvrt“ je definována především jako místo, kde se koncentrují lidé mající sociální problémy. Někde se lokální politici soustředí na regeneraci nejvíce problémové čtvrti, jinde naopak na pomoc čtvrtím, které mají ještě dostatek vlastních zdrojů a jsou schopny využít vlastní rozvojový potenciál.

Cílem tohoto příspěvku je prozkoumat politiky regenerace v našem hlavním městě Praze. Nejprve bude představen samotný koncept regenerace, teoretické přístupy k němu a zhodnoceny zahraniční zkušenosti s regenerací problémových rezidenčních čtvrtí. Na základě této znalosti se budeme následně snažit odpovědět na tři základní otázky: Jaký je v Praze obecný přístup vedení města k sociálně prostorovým nerovnostem a městské regeneraci? Jaké cíle mají konkrétní regenerační politiky a jaké používají nástroje? Kdo jsou hlavní aktéři politik regenerace a jaké jsou mezi nimi vzájemné vztahy? Město Praha se jeví jako vhodný modelový příklad pro takové zkoumání. Je to jediné velkoměsto v České republice, jediné české město, které je řazeno mezi „world cities“ [Taylor 2000]. Oprávněně lze proto očekávat, že v něm mnohé jevy a procesy spojené s rozvojem sociálně prostorových nerovností, které jsou již po desetiletí pozorovány a studovány v jiných světových velkoměstech, budou zřetelnější a lépe identifikovatelné než v menších městech České republiky. Na druhou stranu je Praha příkladem postsocialistického města, tj. typu měst, která mají, navzdory významným vzájemným odlišnostem [Steinführer 2006], díky specifické histo-

rické zkušenosti určité společné rysy, jimiž se odlišují od západních měst, v nichž se politiky regenerace zpravidla studují. V závěru se proto pokusíme o obecnější diskusi o specifikách regenerace a relevantnosti celého konceptu regenerace v postsocialistickém kontextu.

1. Prostorově orientované politiky regenerace rezidenčních čtvrtí ve městě – teoretická východiska, zahraniční zkušenosti

Skutečnost, že obyvatelé patřící k různým společenským vrstvám nebývají ve městech rozmístěni rovnoměrně, je dobře známa již z období, kdy byly prováděny sociálně ekologické studie fungování měst [Park 1916]. Jistá míra rezidenční segregace [Burjanek 1997a] různých sociálních skupin je přirozená a nemusí být sama o sobě vždy problémem [Illner 2005], neboť diferenciací sociálních struktur v prostoru umožňuje funkční dělbu práce a efektivní územní specializaci sloužící celku [Hampl 1998]. Jestliže ovšem přesáhne míra sociálně prostorových nerovností únosnou mez, celek ztrácí funkčnost [Durkheim (1893) 2004], je narušena sociální soudržnost společnosti [Machonin 2003], zvětšuje se dezintegrace společnosti a sociální problémy [Temelová, Novák 2007], roste riziko sociální segregace a prostorové exkluze určitých skupin obyvatel, jejich společenské marginalizace a izolace [Mareš 2000], roste riziko vzniku urbánní deprivace [Burjanek 1997b] a vytvoření sociálně ostře oddělených skupin obývajících různé typy bydlení [Kostecký 2005], v důsledku vyloučení části sociálně či prostorově marginalizovaného obyvatelstva z ekonomické soutěže dochází k plýtvání lidským kapitálem [Hampl et al. 1996], je ohrožena kvalita městského života [Parkinson 1998] a schopnost racionálně a efektivně spravovat sociálně a prostorově silně segregované územní celky se prudce zhoršuje [Garcia 2006]. Empirické studie přitom ukazují, že sociální nerovnosti jsou největší zvláště ve velkých metropolitních oblastech [Osberg et al. 2004]. Jak ukazují výsledky mezinárodních komparativních výzkumů, zvětšování sociálních nerovností je možno pozorovat v metropolitních oblastech prakticky ve všech vyspělých zemích [Hoffmann-Martinot, Sellers 2005]. I proto je přetrvávání, či dokonce růst sociálních a sociálně prostorových nerovností ve společnosti obecně považován za problém, který se nepodařilo odstranit ani vyspělým postindustriálním společnostem [Jacobs, Skocpol 2005].

Lokální politici, kteří stojí v čele centrálních měst metropolitních oblastí, se tak často nalézají ve velmi obtížné pozici. Konkurence ostatních velkých měst v globalizovaném světě, ale i konkurence administrativně nezávislých předměstí, která je obklopují, je tlačí do pozice manažerů, kteří chtějí město „inzerovat na trhu“ jako místo vhodné pro investice a turistiku a zároveň atraktivní místo bydlení pro bohaté a vysoce vzdělané, kteří se mohou stát motorem jeho budoucí ekonomické prosperity. Přijetí této strategie nutně vede k soustředění úsilí i finančních prostředků na investice do infrastruktury a služeb pro „cílovou populaci“ městského marketingu. Právě stále častějšímu soupeření mezi městy o to, kdo vytvoří lepší podmínky pro subjekty představující potenciální zdroj

peněz pro obecní pokladny, se připisuje skutečnost, že v lokální politice vzniká „nová politická kultura“ [Clark, Hoffmann-Martinot 1998] charakteristická důrazem na ekonomickou efektivnost, manažerským řízením municipalit a potlačení role místních volených orgánů jako fóra pro reprezentaci zájmů různých sociálních skupin [Sellers 2002]. Aby měla města na „rozvojově orientované“ projekty peníze, musí omezit klasické sociální výdaje, které tradičně spotřebovávaly velkou část rozpočtů měst, a zároveň být velmi opatrná při úvahách o zvyšování místních daní, aby tím neodradila případné investory a potenciální budoucí nadprůměrně vydělávající obyvatele.

Na druhou stranu jsou lokální politici nuceni řešit problém rostoucí sociálně prostorové polarizace uvnitř měst [Le Galés 2002]. Město, které má na svém území fyzicky i sociálně deprivované čtvrti s devastovaným bytovým fondem, nefunkční a zastaralou infrastrukturou, vysokou nezaměstnaností, velkou koncentrací chudoby, zvýšenou kriminalitou a dalšími sociálně problémovými jevy, ztrácí na atraktivitě i pro investory a obyvatelstvo s vyšším sociálním statutem. Existence deprivovaných čtvrtí se tak stává problémem celého města a snaha o jejich regeneraci společným zájmem všech jeho obyvatel [Sellers 1999]. Ačkoliv může v takových případech existovat obecný konsenzus, že je třeba nějakým způsobem problémy nejvíce deprivovaných čtvrtí řešit, mnohem obtížněji se dosahuje shody o tom, co konkrétního má taková „regenerace problémové čtvrti“ vlastně obsahovat a jak má být realizována. To není problém jen pro praktiky, ale i problém teoretický [Roberts, Sykes 2000].

1.1 Co to je regenerace měst („urban regeneration“)

Dříve než se pustíme do podrobnějšího popisu různých forem a způsobů regenerace problémových rezidenčních čtvrtí¹ a faktorů ovlivňujících politická rozhodnutí, která z nabízejících se možností bude v praxi použita, je nutné vyjasnit obsah samotného pojmu „regenerace měst“ („urban regeneration“). Couch a Fraser [Couch, Fraser 2003] definují v úvodu ke knize *Urban Regeneration in Europe* termín „urban regeneration“ jako oblast veřejné politiky, která se, podobně jako regenerace v biologii znamenající znovuoobnovení ztracené nebo poškozené tkáně a návrat organismu do původního stavu, snaží o znovuoobnovení poškozených částí měst a jejich uvedení do původního funkčního stavu. V praxi to pak zahrnuje obnovení ekonomické aktivity v místech, kde přestala existovat, restauraci sociálních funkcí v případech, kdy se společnost stala dysfunkční, sociální inkluzi tam, kde došlo k exkluzi, a obnovení environmentální kvality tam, kde byla ztracena.

¹ V tomto článku se věnujeme pouze regeneraci rezidenčních čtvrtí, a nikoliv regeneraci průmyslových čtvrtí nebo jejich přeměně na rezidenční čtvrti. Zájemce o toto téma odkazujeme na práci Temelové a Nováka [Temelová, Novák 2007] či práci Temelové [Temelová 2007].

Podobně v knize *Urban Regeneration. A Handbook* [Roberts, Sykes 2000] definuje termín „urban regeneration“ i Roberts, podle kterého jde o „komplexní a integrovanou vizi a akci, která vede k řešení urbánních problémů a která se snaží dosáhnout dlouhodobého zlepšení ekonomických, fyzických, sociálních a environmentálních podmínek v oblasti, na jejíž změnu byla zaměřena“ [Roberts 2000: 17]. Roberts navíc odlišuje termín městská regenerace („urban regeneration“) od úžeji pojatého termínu „městská renovace“ („urban renewal“), která je podle něj procesem zaměřeným na fyzickou změnu, i širokého termínu „městský rozvoj“ („urban development“ nebo „redevelopment“), který je zaměřen velice obecně a má méně jasně definovaný cíl. Podle Robertse se termín „městská regenerace“ liší od ostatních i tím, že v sobě inherentně obsahuje představu, že každý přístup k řešení problémů města musí vycházet z dlouhodobého strategického cíle.

Roberts se zmiňuje ještě o termínu „městská revitalizace“ („urban revitalisation“ nebo „rehabilitation“). Odlišnost tohoto termínu od termínu „městské regenerace“ vysvětluje poněkud vágně tím, že městská revitalizace, „přestože vyžaduje aktivní zásah, nijak nespecifikuje přesnou metodu přístupu k problému“ [Roberts 2000: 18], takže odlišnost obou termínů není příliš zřejmá. Z prací autorů zabývajících se danou problematikou v českém kontextu se zdá, že termíny „urban regeneration“ a „urban revitalisation“ jsou často zaměňovány a používány spíše jako synonyma. Temelová a Novák [Temelová, Novák 2007: 316] kupříkladu uvádějí, že: „Investice do nemovitostí a fyzického prostředí ze strany soukromých firem i veřejných institucí se staly důležitou součástí revitalizace upadajících městských částí (tzv. „property-led regeneration“).“ Maier [2003: 658] při popisu změn na českých sídlištích uvádí, že „spoléhání se na neviditelnou ruku trhu vystřídalo aktivní úsilí o prodloužení životnosti domů na sídlištích pomocí jejich stavebních úprav a obnovy dožitých částí a též revitalizací a regenerací sídlišť jako urbanistických celků.“ Podobně Annett Steinführer [2006: 13] označuje termínem revitalizace takovou změnu ve městě, „která vede k obnovení stavu, který už dříve existoval,“ analogicky způsobu, jakým Couch a Fraser definovali termín městská regenerace.

Z uvedených definic městské regenerace je zřejmé, že je tímto termínem popisován poměrně složitý souhrn konkrétních politik, které mají jistý společný, obecně definovaný cíl – zlepšení či znovuoobnovení situace v nějaké teritoriálně definované oblasti ve městě. Zároveň je zřejmé, že jde o koncept multidimenzionální – Couch a Fraser odlišují ekonomickou, sociální a environmentální dimenzi, Roberts ke zmíněným třem řadí i fyzickou dimenzi, která zahrnuje fyzickou představu dotčených částí města.

1.2 Formy regenerace

Ne vždy byla regenerace považována za proces tak komplexní a multidimenzionální, jako je tomu dnes. Historicky nejstarší evropské pokusy o regeneraci částí města měly podobu programů fyzické regenerace bytů a domů. Jako příklady

tohoto typu regenerace mohou sloužit programy vycházející z dánského zákona o likvidaci slumů z roku 1939, které se soustřeďovaly na fyzickou regeneraci nejzanedbanějších segmentů historických částí dánských měst [Miller 1959], nebo poválečné programy ve Velké Británii, které se v letech 1948–1965 zaměřovaly na fyzickou přestavbu či demolice nejméně kvalitního bytového fondu v hustě obydlených dělnických čtvrtích a jeho nahrazení vysokopodlažní zástavbou produkovanou průmyslovým stavebnictvím a které byly podporovány, financovány a organizovány centrální vládou [Tallon 2009; Roberts 2000]. Regenerační programy výlučně zaměřené na fyzickou regeneraci však existují i dnes. Například český program „Panel“, zaměřený na podporu zásadnějších oprav a zlepšení užitné hodnoty panelových domů [Lux et al. 2005] je jejich typickým reprezentantem.

V průběhu vývoje však evropské státy postupně měnily regenerační programy z těch, které byly orientovány čistě na fyzickou přestavbu problémových čtvrtí, na programy, které sice obsahovaly renovaci bytového fondu, ale odrážely rovněž přání a potřeby místních obyvatel. Za takové programy jsou považovány např. programy vycházející z „Housing Act 1969“ ve Velké Británii, nebo regenerace v Amsterdamu a Rotterdamu na počátku 70. let, či německé programy navažující na Städtebauforderungsgesetz z roku 1971, které dovolovaly zkvalitňování nájemního bydlení v centrálních částech německých měst [Couch, Fraser 2003]. Historicky ještě mladšího data jsou programy, které se cíleně zaměřují na „komplexní regeneraci“. Jejich příkladem může být celý systém politik a programů známý pod souborným označením „Politique de la Ville“ zavedený v 80. letech ve Francii [Blanc 1990], který byl zaměřen na komplexní regeneraci problémových čtvrtí ve městech, zahrnující nejen fyzickou regeneraci, ale i intervence v oblasti školství, zaměstnanosti, kvalifikace, prevenci kriminality a politické participace obyvatel takových čtvrtí. Jinými příklady programu komplexní regenerace mohou být britský program „New Deal for Communities“ zahájený v roce 1998 [Dinham 2005] nebo německý program „Soziale Stadt“, který byl uveden v život v roce 1999 [Deutsches Institut für Urbanistik 2011].²

Už z výše uvedených ukázek je zřejmé, že konkrétní politiky regenerace mohou v praxi vypadat velice různě. Lišit se může nejen jejich cíl, ale i jejich forma. C. Stone [2006] doporučuje různé politiky regenerace odlišovat podle čtyř různých dimenzí:

- 1) *fyzická, sociální a komplexní regenerace,*
- 2) *tržně orientovaná versus „komunitu budující“ regenerace,*
- 3) *míra zapojení místních obyvatel do politik regenerace,*
- 4) *jedna koordinovaná politika regenerace versus více nekoordinovaných politik regenerace.*

² Cílem tohoto krátkého historického exkurzu není systematický popis vývoje politik městské regenerace, ale ilustrace jejich rozmanitosti. Zájemce o systematický přehled programů regenerace odkazujeme na stať N. Carmon [1997] nebo knihu P. Robertse a H. Sykes [Roberts, Sykes 2000].

1.2.1 Fyzická, sociální a komplexní regenerace

Politiky regenerace mohou být zaměřené primárně na fyzickou regeneraci čtvrti, nebo naopak na regeneraci sociální, eventuálně mohou být cíleně koncipovány jako komplexní, zahrnující jak fyzickou, tak sociální regeneraci. V prvním případě je cílem politiky zlepšit stav fyzického prostředí čtvrti, bez přílišného důrazu na potřeby v ní žijícího obyvatelstva. V extrémním případě může takto zaměřená politika regenerace vést ke zlepšení fyzického stavu problémové čtvrti za cenu vystěhování místních obyvatel, demolice stávajícího bytového fondu a jeho nahrazení kvalitnějšími byty či domy pro zcela jinou skupinu obyvatel, než byli původní obyvatelé čtvrti. Čtvrť je tak úspěšně regenerována, její problémové obyvatelstvo se však zpravidla následně koncentruje v jiné čtvrti a problém se opakuje na jiném místě. Takový typ regenerace je v praxi často spojován s procesem gentrifikace [Atkinson, Bridge 2005; v českém kontextu Sýkora 1996].

„Sociální regenerace“ je primárně zaměřená na zlepšení situace obyvatel, kteří bydlí v deprivované čtvrti, ale nijak neintervenuje do fyzického prostředí, ve kterém lidé žijí. Politika sociální regenerace může pomoci obyvatelům deprivované čtvrti zlepšit sociální status, což ovšem může vést k tomu, že se odstěhují a budou nahrazeni jinými sociálně problémovými obyvateli. Takový vývoj bylo v praxi možno pozorovat poměrně zřídka. Zajímavým, i když ne úplně dokonalým příkladem takového typu regenerace může být vývoj v rotterdamské čtvrti Pendrecht, která byla jednou ze čtvrtí, na něž se zaměřil program „sociální oživení“ [Van Ostaaijen 2010]. Původním obyvatelům problémové čtvrti bylo do značné míry pomoheno, velká část z nich se však následně odstěhovala a byla nahrazena imigranty z mimoevropských zemí, takže k regeneraci čtvrti jako takové nedošlo. Dvě výše zmíněné možnosti představují samozřejmě extrémní případy na dvou opačných koncích pomyslné škály. Nejčastěji se politika regenerace snaží propojit oba základní rysy regenerace – tedy regeneraci fyzickou a sociální, aby umožnila zlepšení fyzického stavu čtvrti i sociálního postavení jejích obyvatel. V ideálním případě čtvrť přestává být problémová.

1.2.2 Tržně orientovaná versus „komunitu budující“ regenerace

Některé typy regeneračních politik jsou úmyslně tržně orientované. Vycházejí z představy, že cílem regenerace má být časově omezený vnější zásah do fungování čtvrti, která má podporovat schopnost tržních sil čtvrti regenerovat a dosažený pokrok dále již samostatně, bez další pomoci zvnějšku rozvíjet. V tomto pojetí je politika regenerace jen jakýmsi cíleným příspěvkem k vlastní aktivitě aktérů na trhu. S tímto tržně orientovaným typem regenerací se zpravidla pojí i použití specifických „tržně konformních“ nástrojů regenerace – spíše půjčky, než dotace, spíše daňová zvýhodnění, než sociální dávky, spíše podpora podnikání, než sociální práce. Příkladem takové regenerace je například projekt uskutečněný v 90. letech 20. století na sídlišti Ballymun v irském Dublinu [Lux et al. 2005], který spočíval v demolici vysokopodlažních budov, výstavbě nových domů nabízených na

prodej do soukromého vlastnictví s cílem přilákat do oblasti majetnější vrstvy a v investicích do vybavenosti a objektů pro komerční aktivity s cílem zaujmout investory z komerční sféry.

„Komunitu budující“ regenerace vychází z přesvědčení, že není možné spoléhat na samotné tržní síly, protože sociální situace v regenerované čtvrti je tak špatná, že zde chybí základní předpoklady zapojení místních obyvatel do společnosti i do pracovního trhu. V této strategii je třeba se nejdříve zaměřit na „uzdravení komunity“ odstraněním největších sociálních problémů, které ji tíží (drogy, alkoholismus, dlouhodobá nezaměstnanost, kriminalita, nefunkční rodinné prostředí, neznalost jazyka, negramotnost...), aby byli následně příslušníci komunity schopni se zapojit do pracovního trhu, a zvýšit tak svůj sociální status. Předpokládá se rovněž, že „uzdravená komunita“ bude sama plnit určitou roli sociální kontroly nad svými členy, a bránit tak opětovnému narůstání sociálních problémů. Příkladem regeneračního projektu s důrazem na „community building“ je regenerace části vnitřního města v britském Newcastlu, která byla realizována v rámci programu „New Deal for Communities“ [Lowndes, Sullivan 2008].

1.2.3 Míra zapojení místních obyvatel do politik regenerace

Participace obyvatel v rozhodovacích procesech na lokální úrovni je velkým tématem jak teoretickým, tak praktickým [Arnstein 1969; Bernard 2007]. Specifická pozornost je věnována i participaci na regeneračních projektech, a to jak těch, které jsou zaměřeny na fyzickou regeneraci [Maier 2001], tak těch, které se soustředí na sociální problémy [Havlíková, Hubíková 2007]. Pokud jde o míru zapojení místních obyvatel, mohou se politiky regenerace zásadně lišit [Sunega, Lux 2004]. Politiky regenerace, a to jak jejich hlavní cíle, tak konkrétní formy, mohou být připraveny experty bez účasti místních obyvatel. V takovém případě jsou obyvatelé regenerované čtvrti chápáni spíše jako objekt politik, než jejich spolutvůrci. Politiky regenerace ovšem mohou být také cíleně připravovány za účasti obyvatelstva dotčených čtvrtí, dávat jim prostor pro ovlivňování cílů i forem regenerace. Součástí politiky regenerace může být cílená snaha o budování lokálních institucí a přípravu vybraných jedinců z řad obyvatel čtvrti na vedoucí pozice v těchto organizacích a podporu zapojení obyvatel čtvrti do jejich aktivit.

1.2.4 Jedna koordinovaná politika regenerace versus více nekoordinovaných politik regenerace

Politika regenerace čtvrti může mít formu explicitně definovaného a v politických dokumentech kodifikovaného „master“ plánu, podle nějž jsou všechny aktivity vztahující se k regeneraci určité čtvrti koordinované a směřované k dosažení základních předem dohodnutých strategických cílů. Příkladem takového typu politik regenerace jsou francouzské regenerační projekty uskutečňované v rámci národního programu „Politique de la Ville“, do jejichž koordinace jsou zapojeny

kromě měst dokonce i instituce na národní úrovni [Fraser, Lérique 2007]. Tento přístup cíleného, předem naplánovaného a promyšleného úsilí o regeneraci není ovšem používán vždy. Politiky regenerace také mohou být pouhým souborem jednotlivých politik, které mohou, každá svým způsobem, přispívat k regeneraci problémové čtvrti v některém konkrétním ohledu, ale nemusí být nutně součástí nějakého celkového plánu. Nekoordinovanost přitom může být dvojího typu. První typ představuje nekoordinované působení jednotlivých „resortních politik“ v rámci města (odbor územního rozvoje zpracovává plánovací podklady pro rozvoj území, zatímco odbor sociálních věcí se věnuje sociálně problémovým rodinám a prevenci kriminality). Druhý typ nekoordinovanosti je důsledkem rostoucí komplikovanosti územně administrativního rozdělení teritoria velkých měst a metropolitních oblastí. Do problematiky regenerace problémových čtvrtí se zapojují stále více různé instituce etablované na různých teritoriálních úrovních – v městských částech, na úrovni celého města či celé metropolitní oblasti. Do regenerace se však často zapojují i instituce regionální, státní, a dokonce i nadnárodní (např. Evropská unie).

2. Data a metody

Cílem naší práce bylo studovat politiky regenerace rezidenčních čtvrtí v Praze. Prvním krokem v empirické fázi výzkumu bylo proto definování toho, jak budeme chápat „regeneraci rezidenčních čtvrtí“. Naše zaměření znamenalo soustředit se *výhradně na regeneraci rezidenčních čtvrtí*, tedy nikoliv na regeneraci starých průmyslových ploch („brownfields“). Za politiku zaměřenou na regeneraci určité rezidenční čtvrti jsme se rozhodli považovat takovou politiku, která je *teritoriálně zacílená, záměrná* (zaměřená na docílení změny) a je *spojena se zvýšením objemu finančních prostředků určených pro dotčené území* (nad rámec standardních běžných výdajů). Konečně jsme se cíleně omezili na *regeneraci čtvrtí, které patří mezi čtvrtě v nějakém ohledu problémové*, a nikoliv na regeneraci čtvrtí, které procházejí transformací z „běžné čtvrti“ či „dobré čtvrti“ na „exkluzivní čtvrt pro bohaté“.

Při snaze hledat odpovědi na to, jaký je v Praze obecný přístup vedení města k sociálně prostorovým nerovnostem a regeneraci rezidenčních čtvrtí, jaké cíle mají konkrétní regenerační politiky a jaké používají nástroje, kdo jsou hlavní aktéři politik regenerace a jaké jsou mezi nimi vzájemné vztahy, jsme vycházeli ze dvou zdrojů informací. Prvním zdrojem byly nejvýznamnější politické a strategické dokumenty přijaté na úrovni hl. města Prahy (viz jejich seznam na konci tohoto článku) a vybrané zákony. Při studiu těchto dokumentů jsme nejenom mechanicky hledali výskyt klíčových slov typu „nerovnosti“, „regenerace“, „revitalizace“... v příslušných kontextech, ale všimli si i implicitních vyjádření a formulací, které odhalují, jak vidí zpracovatelé, zadavatelé a schvalovatelé příslušných dokumentů námi studovanou problematiku. Ačkoliv jsme detailně prostudovali značné množství dokumentů, nepodařilo se získat mnoho informací, nebo byly informace příliš vágní. Ukázalo se rovněž, že díky decentralizaci mnoha kompe-

tenci je řada problémů spojených se sociálně prostorovými nerovnostmi a regenerací rezidenčních čtvrtí řešena jednotlivými městskými částmi, a nikoliv hl. m. Prahou. Rozhodli jsme se proto provést detailnější analýzu politik regenerace ve vybraných městských částech. Při výběru „modelových městských částí“ jsme nejprve identifikovali ty městské části, v nichž nějaká politika rezidenční regenerace vůbec existuje. Ve druhém kroku jsme výběr z praktických důvodů zúžili jen na dvě městské části. Při jejich výběru jsme přihlíželi jednak k hodnotám dostupných indikátorů sociální problémovosti (vyřadili jsme „dobré čtvrti“), brali jsme ovšem v úvahu i existenci historické tradice v projektech regenerace (preferovali jsme městské části s určitou tradicí regenerace). Nakonec jsme vybrali městské části, které odpovídaly požadovaným kritériím – městskou část Praha 11 (jejíž jádro tvoří panelové sídliště Jižní Město) a městskou část Praha 3 (typickou čtvrtí vnitřního města, jejíž jádro tvoří Žižkov). Po výběru dvou modelových městských částí jsme soubor studovaných dokumentů rozšířili o dokumenty vztahující se k těmto městským částem. Celkem bylo prostudováno 40 různých dokumentů.³

V poslední fázi empirického výzkumu jsme informace získané studiem dokumentů doplnili o polostrukturované rozhovory s aktéry regenerace. Respondenti rozhovorů byli rekrutováni z řad místních politiků, úředníků, zástupců neziskových organizací a dalších institucí metodou „snowbowlingu“ – nejprve jsme oslovili lidi, o nichž bylo ze studia dokumentů zřejmé, že patří ve svých městských částech ke klíčovým aktérům regenerace. Takto vybraní respondenti byli posléze požádáni o rozhovor a zároveň o identifikaci dalších lidí, kteří podle jejich mínění patří k dalším významným aktérům regenerace. Nakonec byli respondenti působící v městských částech Praha 3 a Praha 11 požádáni o identifikaci osob, které hrají významnou roli v politikách regenerace na úrovni celého hlavního města Prahy. Celkem bylo uskutečněno 23 rozhovorů s respondenty, z nichž 16 působí na „lokální úrovni“ (v jednom z našich dvou modelových území) a 7 na celoměstské úrovni. Mezi respondenty bylo celkem osm politiků (z toho sedm z městských částí), šest úředníků (z toho tři z městských částí), tři reprezentanti neziskových organizací, dva experti najatí městem, resp. městskou částí, dva nezávislí experti a dva reprezentanti jiných institucí. Základní informace o respondentech jsou, při vědomí potřeby zachovat jejich anonymitu,⁴ v příloze 1. Se všemi respondenty byly vedeny rozhovory podle scénáře,⁵ který se soustředil na získání informací o strategii politiky regenerace, samotný obsah a nástroje politik regenerace, identifikaci toho, jak si agenda regenerace

³ Detailní seznam všech studovaných dokumentů byl publikován v práci [Kostecký et al. 2009].

⁴ Protože u těchto typů výzkumů nejde o náhodný výběr respondentů, úmyslně jsme některé informace o respondentech anonymizovali, aby nebylo možné identifikovat konkrétní respondenty. Vyšli jsme tak vstříc přání vyjádřenému jedním z respondentů větou: „Já budu mluvit otevřeně, ale na druhou stranu, když mě budete citovat, tak je to průšvih můj, protože oni nás financují.“

⁵ Komplettní scénář rozhovoru byl publikován v práci Kostecký et al. [2009].

stojí vzhledem k ostatním prioritám politiky města, situaci ve čtvrtích, v nichž probíhá regenerace, financování regeneračních politik/projektů, identifikaci sítě aktérů politik regenerace a jejich charakteristických vlastností a vzájemných vztahů a konečně identifikaci klíčových problémů regenerovaných oblastí. Dotazy byly směřovány jak k politikám regenerace v konkrétních modelových územích Praha 3 a Praha 11, tak k politikám regenerace na úrovni hl. m. Prahy. Významná část rozhovoru byla věnována vzájemným vztahům mezi aktéry regenerace v modelových územích a aktéry regenerace v hl. m. Praze. 20 rozhovorů bylo nahráno, 3 respondenti byli ochotni odpovídat jen bez použití nahrávacího zařízení. Nahrané rozhovory byly přepsány do písemné podoby a všechny záznamy rozhovorů byly následně analyzovány. Výsledky analýz dokumentů i rozhovorů jsou shrnuty v následující kapitole.

3. Regenerace rezidenčních čtvrtí v Praze

3.1 Jaký je v Praze obecný přístup vedení města k sociálně prostorovým nerovnostem a regeneraci?

Ze studia dokumentů je zřejmé, že město Praha nemá žádnou explicitně formulovanou politiku, která byla přímo označena jako „politika regenerace problémových čtvrtí“. Neexistuje žádná zvláštní kapitola v rozpočtu, která by měla tuto hlavičku. Ve Strategickém plánu hl. m. Prahy je slovo „regenerace“ použito pouze v souvislosti s regenerací bytového fondu jako jedním ze strategických cílů města [Strategický plán hl. m. Prahy 2008: 61, 67], což je dále specifikováno jako regenerace privatizovaných domů a regenerace sídlišť. Regenerace problémových čtvrtí není prakticky nikdy přítomna jako významné téma celopražské politiky⁶ (respondent 6: „já se obávám, že vůbec myšlenku regenerace území si nikdo neklade, že to vůbec nikoho nezajímá“, respondent 7: „nevím o tom, že by Praha měla koncepci regenerace sjednocující“). Jedním z hlavních důvodů pro absenci takto explicitně formulované politiky je pravděpodobně skutečnost, že v Praze objektivně neexistuje žádná městská část, kterou by bylo možno jednoznačně označit za „deprivovanou čtvrť“, v níž se typicky kombinují všechny druhy problémů. Některé městské části jsou problémovější než jiné, hloubka problémů je však relativně malá ve srovnání „s pražským průměrem“. Politická reprezentace na celoměstské úrovni tak nevidí mezi městskými částmi žádnou, které by bylo třeba věnovat zvláštní pozornost (respondent 22: „Praha je specifická, že by tady byly konkrétní čtvrti, které by byly problémové... neexistují“, respondent 12: „představa, že by tam existovalo nějaké vědomí, rozhodnutí, pojďme dělat se

⁶ Výjimkou z tohoto obecného pravidla byla politika zaměřená na obnovu a regeneraci čtvrtí, které byly postiženy katastrofálními záplavami, jež Prahu zasáhly v roce 2002. Tato politika byla chápána jako nutné řešení „havarijní situace“ způsobené přírodní katastrofou.

Smíchovem nebo se Žižkovem, protože to je potenciálně výbušná záležitost, to je téměř vyloučeno“).

Jednotlivé městské části nejsou příliš sociálně homogenní, takže je obecně obtížné jim jako celku dávat konkrétní nálepku „elitní“, nebo naopak „deprivované“. Relativně malá sociálně prostorová diferenciacie Prahy i vnitřní heterogenita městských částí snižuje vnímavost politiků k sociálně prostorové problematice vůbec. Tato snížená citlivost se pak mimo jiné projevuje tím, že neexistuje „společenský tlak“ na vyčleňování finančních prostředků z rozpočtu města na regenerační politiky. Některé politiky související s regenerací jsou iniciovány jen za předpokladu, že existuje nějaký z vnějšku pocházející zdroj finančních prostředků, kterými by bylo možno tyto aktivity financovat (respondent 12: „oni vyhlásí... ..na co by to mělo být, a vy se tomu přizpůsobíte“). Jestliže se někde ve městě vyskytuje zkoncentrované bohatství nebo zkoncentrovaná chudoba, je to v územně méně rozsáhlých lokalitách, které jsou zpravidla tvořeny jen několika domy či bloky domů. Jako mikrolokální je problém sociálně prostorové depripace chápán i aktéry regeneračních politik (respondent 6: „my jsme v Praze našli několik domů, možná ani ne ulic, kde se soustředilo trošku víc sociálně slabých“, respondent 12: „se nám občas stane, ale konkrétní dům, jeden dům... ..ale nikdy to není čtvrt ani jedna ulice“). Proto je také implicitně očekáváno, že se regenerací takových lokalit budou ve svých agendách zabývat spíše městské části a ne hl. m. Praha (respondent 4: „tyhle věci hodně dělají městské části a Praha má roli koordinátora“). Na úrovni městských částí je možno narazit na dokumenty obsahující odkazy na konkrétní problémové lokality.

Vzhledem k tomu, že v Praze neexistují jednoduše identifikovatelné a vymezitelné „deprivované čtvrti“, není překvapivé, že strategie a politiky hl. m. Prahy vztahující se k regeneraci nejsou teritoriálně zaměřené (respondent 15: „jestli jsou čtvrti, které mají přednost... ..nemyslím si, že by něco takového v rámci celé Prahy bylo“). Jednotlivé politiky regenerace ve svých dokumentech hl. m. Prahy zmiňuje, zpravidla jsou však implicitně přítomny v „resortních“ politikách. Jestliže se v dokumentech regenerace vůbec zmiňuje, odlišuje se regenerace fyzická a regenerace sociální. Nejkonkrétnějším strategickým dokumentem, který se věnoval problematice fyzické regenerace, byla Analýza pražských panelových sídlišť, která byla z popudu Rady hl. m. Prahy zpracována Útvarem rozvoje hl. m. Prahy v roce 2001 a byla vzata na vědomí usnesením Rady hl. m. Prahy č. 1903 za dne 13. 11. 2001. Regenerace byla v dokumentu definována dosti komplexně jako „zlepšení životních podmínek a úrovně bydlení pro obyvatele sídlišť a jejich začlenění jako plnohodnotných částí města“.⁷ Analýza ukázala, že původní architektonické plány sídlišť vždy předpokládaly výstavbu bytů na místě s dobrou komunikační dostupností do města, doplněnou o dostatečně dimenzované základní veřejné vybavení a rekreační zázemí. V praxi však nebyl původní návrh nikdy plně rea-

⁷ Tato definice je citována z materiálů uveřejněných na webových stránkách hl. m. Prahy: http://envis.praha-mesto.cz/rocnky/pr_01/d3.htm.

lizován, stupeň „nedokončenosti“ sídliště tak významně ovlivňuje jeho kvalitu. Základní strategie pro regeneraci sídlišť vychází z přesvědčení, že je třeba nejen rekonstruovat samotné domy, ale sídliště „dostavět“. Za hrozbu dalšího vývoje sídlišť naopak není považována jejich populace – sociální a ekonomický status obyvatel sídlišť se nijak významně neliší od pražského průměru, většina lidí žijících na sídlištích vyjadřuje spokojenost s bydlením, potenciální hrozba masového odchodu se neukázala jako reálná. Strategie doporučuje zaměřit se v regeneraci na sídliště s vysokým rozvojovým potenciálem (daným například dobrou polohou a „nadprůměrnými sociálními potenciály“), u kterých je pravděpodobné, že by regenerace mohla odvrátit velká rizika. U skupiny nejproblémovějších sídlišť se slabým potenciálem a vysokými riziky je upozorňováno na velkou finanční nákladnost jejich regenerace a je doporučována regenerace komplexní, systematická a dlouhodobá [Maier 2003]. Na analýzu navázala Celoměstská koncepce regenerace pražských panelových sídlišť, která byla ovšem usnesením Rady hl. m. Prahy č. 1329 ze dne 3. 9. 2002 také pouze vzata na vědomí a nestala se základem nějakých konkrétních politik fyzické regenerace.

Hlavní strategií města v oblasti sociální regenerace je předcházet vzniku sociálně vyloučených lokalit a snaha uchovat sociální heterogenitu jednotlivých čtvrtí i města jako celku (Strategický plán hl. m. Prahy explicitně zmiňuje potřebu „usilovat o vyváženou strukturu územních společenství“ – [Útvar rozvoje hl. m. Prahy 2009: 57]). Strategické úvahy tohoto typu však byly dosud většinou vedeny v obecné rovině, bez rozpracování do podoby konkrétních politik a opatření, která by měla tyto vize naplňovat. Strategické vize také zpravidla neměly žádnou zpětnou vazbu ve formě vyhodnocování jejich realizace konkrétními politikami. Podobně nebyly vyhodnocovány „vedlejší dopady“ jednotlivých resortních politik (politika bydlení, dopravní politika, vzdělávací politika...) na potenciální vytváření lokalit nebo celých čtvrtí s koncentrací sociálních problémů. Určitou změnu ve strategii může přinést zpracování plánů rozvoje sociálních služeb, jejichž cílem je popsat současný stav, pojmenovat oblasti, které je nutno řešit, a navrhnout směry těchto řešení. Z dokumentů je ovšem zřejmé, že ačkoliv v Praze existuje řada jednotlivých politik, které se do určité míry dotýkají také oblasti rozvoje sociálních služeb (rodinná politika, politika pro občany se zdravotním postižením, protidrogová politika, prevence kriminality, integrace národnostních menšin, plán řešení problematiky bezdomovectví...), tyto politiky vznikají separátně, bez propojení na ostatní „resortní politiky“. Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb hlavního města Prahy na rok 2009 například výslovně uvádí [Střednědobý plán rozvoje 2008: 6], že: „V hl. m. Praze existuje řada jednotlivých politik v podobě plánů, strategií a dokumentů, zasahujících různým způsobem také do oblasti rozvoje sociálních služeb... Uvedené politiky vznikají separátně, bez propojení na ostatní.“ Podobný názor vyjadřovali i někteří z respondentů (respondent 3: „jak je každá politika na jednom odboru, tak ta součinnost je velmi těžká“, respondent 21: „ale strategie vznikají velmi odděleně, nejsou propojené“).

Jak pro strategie fyzické regenerace, tak pro politiky, které je možno považovat za součást regenerace sociální, platí, že neexistuje příliš dobrá koordinace

mezi tím, jaké strategie připravuje hl. m. Praha a jaké jednotlivé městské části. Někteří respondenti vyjadřovali názor, že hl. m. Praha podporuje regeneraci jednotlivých městských částí spíše ideově, určitým celkovým zastřešujícím konceptem a formulací obecných cílů (respondent 15: „pokud hl. m. Praha něco má v tomhle smyslu, tak je to opravdu spíš hodně globální, hodně všeobecné a neříká žádné konkrétní věci, detaily“, respondent 4: „Praha má roli koordinátora“). Konkrétní naplnění a praktická realizace cílů je již na individuálních městských částech (respondent 4: „velkou roli hrají městské části, které jsou velmi samostatné s plnou samosprávou a rozhodovací pravomocí“, respondent 7: „i kdyby nějaká koncepce na magistrátu byla, tak na městských částech si budou do značné míry dělat, co budou chtít“). Každá jednotlivá městská část řeší regeneračními politikami a projekty své vlastní specifické problémy, které jsou důsledkem působení nejrozličnějších lokálně specifických faktorů (respondent 3: „městská část ... by měla nastavit svůj plán, který je schopna si vyřešit sama“).

Jednotlivé dílčí podpory aktivitám městských částí je zatím nutno označit za aktivity značně neprovázané a koherentní jen do té míry, do jaké odpovídají obecné filozofii „regeneraci je třeba provádět a podporovat.“ Někteří respondenti vyjadřovali názor, že hl. m. Praha je „kraj“, který dělá koncepce, zatímco městské části jsou „obce“, které dělají konkrétní práci (respondent 3: „i když jsme ucelené území, tak stále, jako kdybyste vzala Středočeský kraj a jednotlivé obce, tak Praha je rozdělená na 57 správních celků, takže jako kdybychom měli 57 obcí“, respondent 9: „gros regenerace podle mě leží spíš na městských částech, než na magistrátu“). Určitým sjednocujícím konceptem regeneračních politik je Územní plán, který vytváří hl. m. Praha. Realita je ovšem taková, že každá městská část má své problémy a zájmy, kterým je politika městské části podřízena. Hl. m. Praha vydává určité dokumenty adresované městským částem, tyto však mají spíše charakter doporučení a pro městské části nejsou závazné (respondent 21: „Praha nemá možnost si něco vynucovat od městských částí v mnoha oblastech“). Určitý posun v koordinaci programů vztahujících se k sociální regeneraci je možné rozpoznat ve Střednědobém plánu rozvoje sociálních služeb hlavního města Prahy, který explicitně zmiňuje nutnost v celoměstské politice zohledňovat potřeby a záměry městských částí. Také u komunitního plánování je explicitně uznávána potřeba dvoustupňové organizace a podíl jednotlivých městských částí na jeho řízení. Podle respondentů spolupracuje magistrát při přípravě územně plánovací dokumentace s městskými částmi (respondent 1: „Magistrát hl. m. Prahy ale při přípravě územně plánovací dokumentace s městskými částmi intenzivně, často i neformálně, spolupracuje a snaží se nejednat proti jejich zájmům“).

3.2 Jaké cíle mají konkrétní regenerační politiky a jaké používají nástroje?

V dokumentech i v konkrétní praxi jsou častěji přítomny politiky, které řadíme k fyzické regeneraci, než politiky spadající pod označení sociální nebo komplexní regenerace. V politikách fyzické regenerace se Praha soustředí na území, jejichž

význam pro město vyplývá z aktuálně platného územního plánu. Tato území zahrnují v obecné podobě i panelová sídliště, nikoliv ovšem nějaká konkrétní panelová sídliště, jimž by město Praha mělo věnovat speciální pozornost. Ve Strategickém plánu hl. m. Prahy jsou konkrétními cíli fyzické regenerace především:

- rekonstrukce bytů a domů,
- regenerace veřejných prostor obytných celků,
- regenerace bývalých průmyslových ploch.

V oblasti sociální regenerace jsou politiky obecně zaměřeny na utváření sociálních vztahů, sociální struktury a ekonomických podmínek městské společnosti. V konkrétní podobě jsou cíle regeneračních politik zaměřeny na:

- vytváření vyvážené struktury územních společenství z hlediska věkové skladby obyvatel, bydlení, nabídky občanského vybavení a různosti pracovních příležitostí,
- vytváření podmínek pro zachování sociální promíšenosti území, např. zamezení vzniku sociálně problémových lokalit rozptýlením výstavby komunálních bytů v celém městě,
- podporu sociální integrace, rozvoj místních komunit, ochranu identity a charakteru lokálních komunit v Praze žijících národností,
- integraci imigrantů, zejména začleňováním jejich dětí do škol,
- vytváření pracovních příležitostí pro obyvatele města,
- podporu subjektů poskytujících různé formy pomoci lidem v tísní a krizových situacích,
- podporu a aktivizaci sociálně slabých skupin obyvatel a osob v tísní a krizových situacích,
- poskytování pomoci pronájmem komunálních bytů občanům, kteří si nejsou schopni vlastními silami zajistit přiměřené bydlení a ocitli se v této situaci nezaviněně,
- prevenci kriminality a její potlačování.

Samotné nástroje politik jsou různé, stejně jako jsou různé i jednotlivé politiky. Podstatně se odlišují nástroje fyzické regenerace a nástroje sociální regenerace.

Nástroje fyzické regenerace jsou převážně tržně orientované. Při fyzické regeneraci rezidenčních celků je snaha zapojit vlastníky jednotlivých objektů. Vzhledem k tomu, že velké množství obytných domů je v obecním vlastnictví, je samo město, resp. modelové městské části, významným aktérem fyzické regenerace, protože rekonstruuje vlastní domovní fond. Nástroje regenerace zahrnují prodej objektů do rukou nájemníků formou privatizace, poskytování dotací a vratných půjček na rekonstrukce domů, poskytování pobídek k budování nástavb a půdních vestaveb soukromými investory atd. Naopak stavba a provozování nových sociálních bytů nejsou příliš rozšířeným nástrojem. Nedá se říci, že by město Praha nestavělo vůbec žádné nové obecní byty, jejich počet je však velmi

omezený. Jejich výstavba není prakticky nikdy součástí projektů fyzické regenerace konkrétních lokalit nebo čtvrtí, ale spíše součástí sociální politiky a snahy nabídnout bydlení pro zaměstnance města v klíčových profesích.

Ačkoliv se hl. m. Praha alespoň oficiálně snaží o zapojení soukromého sektoru a veřejnosti (Strategický plán explicitně říká, že: „Zahraníční strategické plány považované za úspěšné byly vždy založeny na účinném partnerství a spolupráci mezi veřejnou a privátní sférou, mezi občany a jejich sdruženími, podnikateli, politiky i správou města a státu“ [Strategický plán hl. m. Prahy 2008: 147]), do konkrétních projektů fyzické regenerace nejsou obyvatelé regenerovaných lokalit příliš vtahováni – obyvatelé bývají různými formami o konkrétních projektech informováni, nebývají ale iniciátory projektů a nemívají významné slovo ve stanovování priorit projektů (respondent 6: „Tady v Praze je dost běžná záležitost, že politické garnitury, které vládnou, prostě vládnou, mají své představy a do značné míry kašlou na to, co si občané myslí. Oni se jich neptají, a když občané mají názor, tak jim vysvětlí, že se mýlí“, respondent 7: „oni mají pocit, že sami vědí nejlíp, co lidi potřebují“). Ani zapojení neziskového sektoru do projektů fyzické regenerace není velké (respondent 7: „takže si myslím, že zapojení neziskového sektoru u nás je poměrně omezené, že rozhodně by existoval větší prostor, ale zatím regenerace opravdu je v režii městských částí“). V některých případech však byl v přípravných fázích projektů uskutečněn sociologický průzkum mezi obyvateli, který iniciovalo vedení příslušné modelové městské části.

Nástroje sociální regenerace jsou převážně orientované na posilování a rozšiřování služeb, které jsou poskytovány obyvatelstvu. Město Praha i jednotlivé městské části se při sociální regeneraci snaží kombinovat úsilí městem, městskými částmi a státem zřízených, provozovaných a financovaných „profesionálních“ institucí s podporou neziskových organizací, které se věnují práci v sociální oblasti (respondent 4: „neziskovky hrají velice významnou a nezastupitelnou roli“). Vztah města k neziskovým organizacím se v této oblasti dá nejlépe pojmenovat jako partnerství. Hl. m. Praha i modelové městské části neziskovým organizacím poskytují přímou finanční podporu formou dotací (respondent 4: „takže tam je finanční podpora... ..které jdou do neziskového sektoru“) a nepřímou finanční podporu prostřednictvím poskytování prostorů pro jejich činnost zadarmo nebo za nižší než tržní ceny (respondent 12: „Druhý rozměr trvalejšího partnerství je ten, že nemálo neziskovek funguje v našich prostorách. To znamená, tam je uzavřená smlouva na formální nebo symbolickou výši nájemného, tak to je samozřejmě trvalý vztah“). Neziskové organizace zase přicházejí s mnoha vlastními iniciativami, poskytují městu a městským částem know-how svých profesionálních pracovníků i síť spolupracovníků ochotných pracovat jako dobrovolníci (respondent 21: „A potom i řada neziskovek sama strategicky plánuje. Dokonce se tady teď udělala platforma neziskovek ve velké spolupráci s radnicí..... a ty společně vymýšlejí společné strategie“, respondent 22: „nelze spoléhat na spasilský úřad, který zařídí všechno. Je tady tendence, aby to dělaly i organizace, jakoby nestátní sektor“). Neziskové organizace mají také lepší schopnost než pracovníci

města či městské části navázat užší a trvalejší vztahy s klienty služeb, neboť jimi nejsou považováni za součást „úřední moci“ (respondent 22: „úřad, přece jen jako instituce, kde je konflikt úředníka, sociálního pracovníka a neziskovce se to dělá lépe“). Neziskové organizace také mívají schopnost a kapacity získat pro svoji práci finanční prostředky ze zdrojů mimo rozpočty měst a městských částí – od státu, evropských fondů nebo nadací. Ani v případě sociální regenerace není účast budoucích klientů v přípravě a plánování konkrétních programů příliš častá, mezi dobrovolníky a pracovníky neziskových organizací jsou však někdy zastoupeni reprezentanti cílové populace.

3.3 Kdo jsou hlavní aktéři politik regenerace a jaké jsou mezi nimi vzájemné vztahy?

Vedlejším produktem způsobu, jakým jsme identifikovali nejvýznamnější aktéry regenerace rezidenčních čtvrtí (totiž metodou snowballingu), bylo zjištění, že aktéři politik regenerace v Praze (ani ve dvou modelových městských částech) tvoří jednotnou vzájemně propojenou síť. Zjednodušeně řečeno, jde o síť dvě – síť aktérů kolem fyzické regenerace a síť aktérů kolem sociální regenerace, které nejsou vzájemně příliš propojeny. Určitou spojnici mezi oběma sítěmi tvoří vrcholní političtí představitelé města a modelových městských částí, protože ti zasahují do obou oblastí. Dalšími klíčovými hráči v oblasti fyzické regenerace jsou vysocí úředníci magistrátu a modelových městských částí mající aktivity spadající do této oblasti ve své pracovní agendě. V oblasti fyzické regenerace jsou významnými hráči i představitelé bytových družstev jako reprezentanti velkých vlastníků a do jisté míry i představitelé stavebních firem a developerů, kteří myšlenku fyzické regenerace podporují jako další příležitost pro své podnikatelské aktivity.

V oblasti sociální regenerace jsou významnými aktéry představitelé neziskových organizací, které jsou zaměřeny na práci v sociální oblasti, vysocí úředníci magistrátu a modelových městských částí, kteří mají aktivity spojené se sociální regenerací ve svém popisu práce, a reprezentanti skupiny „profesionálů“, kteří jsou schopni získat prostředky na financování konkrétních projektů nebo jsou najímáni jako zpracovatelé analýz, koncepcí a strategií. Dá se říci, že obě částečně se překrývající síť aktérů se průběžně proměňují, ovšem nijak dramaticky rychle (respondent 4: „Základní okruh lidí asi je, ale případ od případu je přizván někdo další“, respondent 12: „v tom horizontu... .. mého funkčního období, to znamená v horizontu mnoha měsíců zpátky, si myslím, že když se tu a tam změní nějaká tvář, tak ty party a ty myšlenky zůstávají“). Nejčastěji se obměňují aktéři z řad volených politiků. Ačkoliv v Praze i v obou modelových městských částech po mnoho let pravidelně vítězili kandidáti jedné politické strany, takže v minulosti nedocházelo k dramatickým změnám v politickém složení exekutivy, volby vždy představují určitou příležitost ke změně personálního zastoupení lokálních politiků. Síť profesionálních úředníků zaměstnaných městem a modelovými městskými částmi, stejně jako představitelů neziskových organizací zabývajících

se problémy spojenými s regenerací, je poměrně stabilní. Respondenti vyjádřili názor, že síť aktérů není uzavřená, je schopná přijmout i další potenciální členy a nápady (respondent 9: „otázka: Myslíte si, že možnost nějakým způsobem iniciovat regenerační programy nebo projekty je otevřená? To si myslím, že je otevřená.“, respondent 22: „není problém, přijít s něčím novým, pokud na to budou prostředky“).

Podle respondentů jsou vztahy v obou sítích spíše kooperativní, než konkurenční. Ani v jedné síti spolu vzájemně nesoupeří jasně odlišné skupiny politiků ohledně strategie a cílů regenerace. Je to dáno jednak tím, že strategie a cíle nejsou příliš explicitně definovány (respektive jejich definování není významným předmětem politického zápasu), a také tím, že na radnici Prahy i dvou modelových městských částí po dlouhá léta dominovali politici jediné strany, což samozřejmě snižovalo potenciální třecí plochy v pohledu na regeneraci. V síti aktérů kolem fyzické regenerace spolu úředníci, experti, reprezentanti vlastníků a stavebních firem spíše spolupracují, než soupeří (respondent 8: „Já myslím, že pokud jsou neshody konstruktivní, jakože většinou bývají, tak je to jen v pojetí, že každý se snažíme na tu regeneraci nějakým způsobem nahlížet, ale tady fakticky, co se týče Prahy, tak myslím, že máme všichni jednotný názor na to“, respondent 22: „Určitě to není tak, že bychom říkali, že tady táhneme úředníci, neziskovky proti politikům, to ne“). Podobně je tomu mezi aktéry patřícími do sítě kolem sociální regenerace – úředníky, experty a reprezentanty neziskových organizací. V síti kolem sociální regenerace ovšem panuje relativně menší názorová shoda mezi politickými aktéry a aktéry stojícími mimo přímý vliv radnice. Aktéři stojící mimo radnici se domnívají, že politici mají tendenci řešení sociálních problémů podceňovat a nedávají jim takovou prioritu, jakou by si zasloužily. Zdá se, že o politické posty, které mají v agendě sociální záležitosti, je mezi politiky města i modelových městských částí relativně nejmenší zájem. Agendy spojené se sociální regenerací zřejmě nejsou mezi pravicově zaměřenými politiky, kteří ve městě převážně vládou, příliš populární už jen proto, že jsou spojené s pomocí lidem, kteří nepatří mezi jejich typické voliče. Velká aktivita pravicově zaměřených lokálních politiků v této oblasti by mohla být naopak jejich jádrovými voliči hodnocena negativně jako plýtvání penězi daňových poplatníků. Někteří respondenti stojící mimo vliv radnic vyjadřují přesvědčení, že politici mají ve skutečnosti poněkud odlišné cíle, než veřejně deklarují a než ty, které jsou součástí oficiálních dokumentů. Tyto nevyslovené cíle mohou zahrnovat snahu se obyvatel města, kteří jsou nositeli problémů, „zbavit“ (respondent 13: „politická snaha je stejná jako jinde, to znamená vyřešit ten problém, že se těch problémových lidí zbaví... ..to žádná negativa moc nemá až na to, že se někdy vrací zpátky“). Lokální politici proto mohou mít tendenci mlčky tolerovat existenci procesů, které vedou k „vytlačování“ nositelů problémů zcela mimo Prahu (respondent 14: „Někdo prostě přijde, koupí dům, dá jim nějaké drobné a oni nemají na výběr. Musí jít dál.“, respondent 13: „lidi, kteří se teď stěhují do okrajových čtvrtí republiky, tak to jsou asi lidi z Prahy, které to město poměrně cíleně, možná je to i spontánní

pohyb, ale prostě je vytlačuje“). Nikdo z dotazovaných lokálních politiků takový postoj otevřeně nezastával, při studiu strategických dokumentů si ovšem bylo možné všimnout téměř „oficiálního optimismu“ ohledně budoucího vývoje města, resp. zkoumaných městských částí.

Závěr

Informace získané studiem dokumentů a rozhovory s lidmi, kteří jsou aktéry regeneračních politik ve dvou modelových městských částech i na úrovni hl. m. Prahy potvrdily, že „politiky regenerace problémových čtvrtí“ se v praxi postsocialistického města dosti významně odlišují od toho, co bývá popisováno v odborné literatuře na mnoha příkladech západních měst [Roberts, Sykes 2000; Couch, Fraser 2003]. Nápadným rozdílem je především skutečnost, že v Praze jako takové nestojí politiky regenerace vysoko na žebříčku lokálních politických priorit. Nejvýznamnější politické dokumenty města se problému regenerace dotýkají jen velmi okrajově, pokud ho vůbec zmiňují. Všechny dokumenty implicitně předpokládají, že situace města/městské části/čtvrti se bude zlepšovat, bude docházet k odstraňování existujících problémů a bude se zvyšovat ekonomický a sociální status jeho obyvatel. Oslovení aktéři regeneračních projektů se shodují, že otázka regenerace problémových čtvrtí není nic, co by hýbalo městem a jeho politikou.

Ačkoliv ve dvou zkoumaných modelových městských částech (Praha 3 a Praha 11) má regenerace relativně vyšší prioritu v politické agendě (nezapomínejme, že byly vybrány ty městské části, které nějakou regenerační politiku mají), není to ani v jednom případě hlavní bod politického programu lokálních politických elit. Tento stav má nepochybně více různých příčin, z nichž některé mohou být společné všem postsocialistickým městům, jiné mohou působit jen v českém kontextu a některé mohou být dokonce specifické jen pro samotné město Praha.

Zdá se, že malý důraz na regeneraci problémových čtvrtí je podmíněn spíše strukturálními faktory, než rozhodnutími některých specifických aktérů lokální politiky v Praze. Praha byla stejně jako všechna ostatní postsocialistická města po několik desetiletí vystavena působení politik, které posílily sociální a prostorovou egalitizaci [Musil 1980] do té míry, že je ani dvacet let trvající období po pádu komunismu, ve kterém byl patrný trend ke zvětšování sociálních a sociálně prostorových nerovností [Sýkora 1999a, 1999b; Kostecký 2000; Ouředníček 2007; Ilík, Ouředníček 2007], nedokázalo zcela proměnit. Český kulturní kontext se svým důrazem na rovnost brzdil vytváření sociálních nerovností i po roce 1989, takže i dvě desetiletí po změně režimu patří česká společnost stále k relativně příjmově málo diferencovaným společnostem [Večerník 2009]. Specifické rysy české bytové politiky, zvláště privatizace obecních domů a poměrně přísná regulace nájemného ve velké části nájemního sektoru [Lux, Sunega 2010], ještě více brzdily rozvoj sociálně prostorových nerovností. Není proto překvapivé, že i v samotném městě Praha jsou, podobně jako i v dalších velkých českých městech [Steinführer 2003;

Mulíček 2005; Klusáček, Martinát 2008; Ferenčuhová et al. 2010], sociálně prostorové nerovnosti dosud menší než ve většině jinak srovnatelných měst západního světa [Hoffmann-Martino, Sellers 2005].

Existující problémy nejsou příliš prostorově koncentrované a navíc se prostorové vzorce sociálních a ekonomických problémů ve městě příliš nepřekrývají. Na základě dostupných ukazatelů sociální problémovosti nelze identifikovat městské části, které by mohly být jednoznačně prohlášeny za problémové [Kostelecký et al. 2009], a už vůbec nelze hovořit o deprivovaných čtvrtích, ve kterých by kumulace sociálních problémů různého typu dovolila hovořit o segregaci či sociálně prostorovém vyloučení obyvatel celých čtvrtí. To platí i o pražských Romech, kteří představují sociálně nejvíce ohroženou skupinu v populaci [Gabal 2006]. Prostorově koncentrované problémy v Praze nepochybně existují, ale zpravidla se vyskytují jen v podobě mikrolokální, zahrnující jen jednotlivé domy, shluky domů nebo maximálně oblasti o rozsahu jednoho či několika bloků. Za této situace nejsou prostorově koncentrované problémy nejvýznamnějšími aktéry z řad politiků působících na celoměstské úrovni zpravidla vůbec identifikovány, politiky působícími v městských částech identifikovány jsou, ale nejsou považovány za problémy ani potenciálně vážné. Důraz na prostorově definované politiky regenerace není generován ani „z vnějšku“, prostřednictvím nabídky finančních prostředků vázaných na projekty regenerace, které by městu Praha nebo jeho městským částem byly nabízeny státními nebo nadnárodními institucemi. V oblasti fyzické regenerace sice sehrávají do určité míry takovou roli „vnější finanční pobídky“ státní programy „Regenerace panelových sídlišť“, „PANEL“, resp. „NOVÝ PANEL“ a v oblasti regenerace sociální zase některé projekty Evropské unie (například projekt „EQUAL“). Tyto potenciální zdroje peněz jsou však relativně nejisté a objemově dosti limitované, takže pro lokální aktéry nevytváří dostatečně atraktivní nabídku, aby byly schopny zvýšit význam regeneračních politik v lokální politické agendě.

Je otázkou, jaká je v takovém kontextu relevance celého konceptu regenerace problémových čtvrtí, jak je znám ze západní literatury. Na první pohled se zdá, že není příliš velká. Celková míra sociálně prostorových nerovností na úrovni celého města se v posledních dvou desetiletích paradoxně spíše snižovala, protože se část vzdělaných lidí z dříve nadprůměrně vzdělaného obyvatelstva sídlišť stěhovala do okrajových částí města, aby tam zvyšovali průměrný sociální status obyvatel, a podobně se do centrálních částí měst dříve typických starším obyvatelstvem s nižším vzděláním stěhovali postupně mladší a ekonomicky úspěšnější lidé z mimopražských regionů České republiky i ze zahraničí. Zmenšování sociálně prostorových nerovností v Praze je ovšem trend pouze dočasný, sociálně selektivní migrace bude i nadále třídit lidi s vyššími příjmy od lidí s nižšími příjmy, po skončení deregulace nájemného se celý proces spíše zrychlí a jeho důsledky se zvýrazní. Jak předpovídá Sýkora [2010: 77]: „Rozrůžňování společnosti pak již nic nezastaví. Míra segregace poroste a s ní i počet separovaných a segregovaných lokalit. Postsocialistický paradox zdánlivé nivelizace se rozplyne a segrega-

ce se projeví naplno.“ Současní lokální politici ve své drtivé většině věří, že Praha jako celek i její jednotlivé městské části se problémům tohoto typu i v budoucnu vyhnou. Je ovšem téměř jisté, že mechanismy, které vedly ve většině měst světa k vytvoření sociálně prostorových nerovností, budou mít stejné důsledky i v naší zemi.

MICHAL ILLNER je vědecký pracovník Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., v oddělení Lokální a regionální studia. Zabývá se prostorovými aspekty sociálního rozvoje, sociologickou problematikou měst a regionů, lokální politikou a územní veřejnou správou. Publikuje doma i v zahraničí, je spoluautorem řady knižních publikací o této problematice. Externě vyučuje sociologii města na Fakultě sociálních věd UK.

TOMÁŠ KOSTECKÝ je vědecký pracovník Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., vedoucí oddělení Lokální a regionální studia. Dlouhodobě se zabývá prostorovými aspekty lidského chování, lokální, regionální a komparativní politikou, politickými důsledky metropolizace a suburbanizace. Pravidelně publikuje v domácích i zahraničních odborných časopisech a knihách.

VĚRA PATOČKOVÁ je absolventka magisterského studia kulturologie na Filozofické fakultě UK v Praze, kde v současné době pokračuje v doktorském studiu. Absolvovala rovněž studijní program WLRA International Centre of Excellence v Nizozemí (M.A. in international leisure studies). V současné době pracuje jako odborná pracovnice Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., v oddělení Lokální a regionální studia.

Literatura

- Arnstein, S. 1969. „A Ladder of Citizen Participation.“ *Journal of the American Institute of Planners* 35 (4): 216–224.
- Atkinson, R., G. Bridge. 2005. *Gentrification in a Global Context*. Abingdon, New York: Routledge.
- Bernard, J. 2007. „Participace a partnerství na lokální úrovni v českém sociálním výzkumu.“ Pp. 27–46 in P. Nejdrl, D. Čermák (eds.). *Participace a partnerství v místní veřejné správě*. Sociologické studie / Sociological Studies 07:10. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Blanc, M. 1990. „Du Logement Insalubre a l’habitat Social Dévalorisé. Les Minorités Ethniques en Allemagne, France et Grande-Bretagne.“ *Les Annales de la recherche urbaine* 49: 37–48.
- Burjanek, A. 1997a. „Segregace.“ *Sociologický časopis* 33 (4): 423–434.
- Burjanek, A. 1997b. „Urbánní deprivace.“ Pp. 167–183 in *Sborník prací Fakulty sociálních studií* 2. Brno: Masarykova univerzita.
- Carmon, N. 1997. „Neighborhood Regeneration: The State of the Art.“ *Journal of Planning Education and Research* 17 (2): 131–144.
- Clark, T. N., V. Hoffmann-Martinot (eds.). 1998. *The New Political Culture*. Boulder, CO: Westview Press.

- Couch, C., C. Fraser. 2003. „Introduction: the European Context and Theoretical Framework.“ Pp. 1–16 in C. Couch, C. Fraser, S. Percy (eds.). *Urban Regeneration in Europe*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Deutsches Institut für Urbanistik. 2011. „Programm Soziale Stadt.“ [on-line] Berlin: Deutsches Institut für Urbanistik [cit. 4. 2. 2012]. Dostupné z: <<http://www.sozialestadt.de/en/programm/>>.
- Dinham, A. 2005. „Empowered or Over-powered? The Real Experiences of Local Participation in the UK's New Deal for Communities.“ *Community Development Journal* 40 (3): 301–312.
- Durkheim, E. (1893) 2004. *Společenská dělba práce*. Brno: CDK.
- Ferenčuhová, S., M. Hledíková, L. Galčanová, B. Vacková (eds.). 2010. *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. Brno: Pavel Mervart, Masarykova univerzita.
- Fraser, G., F. Lérique. 2007. „The Evolution of Urban policies.“ Pp. 135–152 in P. Booth, M. Breuillard, C. Fraser, D. Paris (eds.). *Spatial Planning Systems of Britain and France. A Comparative Analysis*. Abingdon, New York: Routledge.
- Gabal, I. 2006. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, Gabal Analysis and Consulting, Nová škola, o.p.s.
- Garcia, M. 2006. „Citizenship Practices and Urban Governance in European Cities.“ *Urban Studies* 43 (4): 745–765.
- Hámpel, M. 1998. *Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu*. Praha: DemoArt, Přírodovědecká fakulta UK v Praze.
- Hámpel, M. et al. 1996. *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: DemoArt, Přírodovědecká fakulta UK v Praze.
- Havlíková J., O. Hubíková. 2007. „Význam komunitního plánování sociálních služeb při řešení problému sociální exkluze na lokální úrovni.“ *Sociologie* 39 (1): 5–28.
- Hoffmann-Martinot, V., J. Sellers (eds.). 2005. *Metropolitanization and Political Change*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Ilík, J., M. Ouředníček. 2007. „Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy.“ *Geografie – Sborník ČGS* 112 (3): 292–314 .
- Illner, M. 2005. „Je rezidenční segregace vždy jen sociálním problémem?“ Pp. 40–43 in L. Sýkora, J. Temelová (eds.). *Prevence prostorové segregace*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK v Praze.
- Jacobs, L. R, T. Skocpol. 2005. *Inequality and American Democracy: What We Know and What We Need to Learn*. New York: Russell Sage Foundation.
- Klusáček, P., S. Martinát. 2008. „Changes of the Inner Structures in Brno under the Influence of the Demographic Changes in the Period after 1989.“ Pp. 341–345 in H. Svatoňová et al. *Geography in Czechia and Slovakia – Theory and Practice at the Onset of 21st Century*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kostecký, T. 2000. „Housing and Its Influence on the Development of Social Inequalities in the Post-Communist Czech Republic.“ *Czech Sociological Review* 8 (2): 177–193.
- Kostecký, T. 2005. „Postoje obyvatel k situaci na trhu s bydlením a bytové politice: existují v České republice ‚housing classes‘?“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 41 (2): 253–270.
- Kostecký, T., V. Patočková, M. Illner. 2009. *Problémové čtvrti ve městě a politiky k jejich regeneraci – případová studie Prahy*. Sociologické studie / Sociological Studies 09:03. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Le Galés, P. 2002. *European Cities: Social Conflicts and Governance*. Oxford: Oxford University Press.

- Lowndes, W., H. Sullivan. 2008. „How Low Can You Go? Rationales and Challenges for Neighbourhood Governance.“ *Public Administration* 86 (1): 53–74.
- Lux, M., P. Sunega, T. Kostecký, D. Čermák, J. Montag. 2005. *Standardy bydlení 2004/2005: Financování bydlení a regenerace sídlišť*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Lux, M., P. Sunega. 2010. „Private Rental Housing in the Czech Republic: Growth and...?“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 46 (3): 349–373.
- Machonin, P. 2003. „Sociální soudržnost.“ Pp. 302–302 in M. Tuček et al. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Maier, K. 2001. „Citizen Participation in Planning: Climbing a Ladder?“ *European Planning Studies* 9 (6): 707–719.
- Maier, K. 2003. „Sídliště: problém a multikriteriální analýza jako součást přípravy k jeho řešení.“ *Sociologický časopis* 39 (5): 653–666.
- Mareš, P. 2000. „Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení.“ *Sociologický časopis* 36 (3): 285–297.
- Miller, M. J. 1959. *New Life for Cities Around the World*. New York: Books International.
- Mulíček, O. 2005. „Faktorová analýza – příklad Brna.“ Pp. 60–70 in L. Sýkora, J. Tmelová (eds.). *Prevence prostorové segregace*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK v Praze, Ministerstvo pro místní rozvoj.
- Musil, J. 1980. *Urbanization in Socialist Countries*. New York: M. E. Sharpe, Armonk.
- Osberg, L., T. M. Smeeding, J. Schwabish. 2004. „Income Distribution and Public Social Expenditure: Theories, Effects and Evidence.“ Pp. 821–859 in K. M. Neckerman (ed.). *Social Inequality*. New York: Russell Sage Foundation.
- Ouředníček, M. 2007. „Segregace sociálně slabých.“ *Obec & finance* 12 (3): 28–29.
- Park, R. E. 1915. „The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment.“ *The American Journal of Sociology* 20 (5): 577–612.
- Parkinson, M. 1998. *Combating Social Exclusion. Lessons from Area-based Programmes in Europe*. York: The Policy Press for the Joseph Rowntree.
- Roberts, P. 2000. „The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration.“ Pp. 9–36 in P. W. Roberts, H. Sykes (eds.). *Urban Regeneration. A Handbook*. London: SAGE.
- Roberts, P., H. Sykes (eds.). 2000. *Urban Regeneration. A Handbook*. London: SAGE.
- Sassen, S. 1991. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Sellers, J. M. 1999. „Public Goods and the Politics of Segregation: An Analysis and Cross-National Comparison.“ *Journal of Urban Affairs* 21 (2): 237–262.
- Sellers, J. M. 2002. *Governing from Below. Urban Regions and Global Economy*. Cambridge, New York, Port Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press.
- Steinführer, A. 2003. „Sociálně prostorové struktury mezi setrvalostí a změnou. Historický a současný pohled na Brno.“ *Sociologický časopis* 39 (2): 169–192.
- Steinführer, A. 2006. „The Urban Transition of Inner-City Areas Reconsidered (a German-Czech Comparison).“ *Moravian Geographical Reports* 14 (1): 3–16.
- Stone, C. 2006. „Neighbourhood Research.“ Příspěvek přednesený na workshopu *Developing a Research Design for the Comparative Analysis of Strategies to Transform Poor Urban Neighborhoods*. Bellagio, 24. 11. 2006.
- Sunega, P., M. Lux. 2004. „Participace nájemníků a sociální aspekty regenerace panelových sídlišť jako jedna z podmínek trvale udržitelného rozvoje.“ *Urbanismus a územní rozvoj* 3: 5–9.
- Sýkora, L. 1996. „Economic and Social Restructuring and Gentrification in Prague.“ *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica* 37: 71–81.
- Sýkora, L. 1999a. „Changes in the Internal Spatial Structure of Post-communist Prague.“ *Geojournal* 49 (1): 79–89.

- Sýkora, L. 1999b. „Processes of Socio-spatial Differentiation in a Post-communist Prague.“ *Housing Studies* 14 (5): 679–701.
- Sýkora, L. (ed.). 2010. *Rezidenční segregace*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK v Praze, Centrum pro výzkum měst a regionů, Ministerstvo pro místní rozvoj.
- Tallon, A. 2009. *Urban Regeneration in the UK*. Abingdon, New York: Routledge
- Taylor, P. J. 2000. „World Cities and Territorial States under Conditions of Contemporary Globalization.“ *Political Geography* 19 (1): 5–32.
- Temelová, J. 2007. „Flagship Developments and the Physical Upgrading of the Post-socialist Inner City: The Golden Angel Project in Prague.“ *Geografiska Annaler B: Human Geography* 89B (2): 169–182.
- Temelová, J., J. Novák. 2007. „Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova.“ *Geografie – Sborník ČGS* 112 (3): 315–333.
- Van Ostaaijen, J. J. C. 2010. *Aversion and Accommodation: Political Change and Urban Regime Analysis in Dutch Local Government: Rotterdam 1998–2008* (Doctoral dissertation, Tilburg University, 2010). Delft: Eburon.
- Večerník, J. 2009. *Czech Society in the 2000s: A Report on Socio-economic Policies and Structures*. Praha: Academia.

Analyzované dokumenty

- Analýza pražských panelových sídlišť*. 2001. Praha: Útvar rozvoje hl. m. Prahy MHMP.
- Programové prohlášení Rady hlavního města Prahy pro volební období 2006–2010*. 2006. Praha: Rada hl. m. Prahy.
- Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb hlavního města Prahy na rok 2009*. 2008. Praha: Odbor sociální péče a zdravotnictví Magistrátu hlavního města Prahy.
- Koncepce rodinné politiky hlavního města Prahy 2009–2010*. 2009. Praha: Odbor sociální péče a zdravotnictví Magistrátu hlavního města Prahy.
- Koncepce bytové politiky hlavního města Prahy pro rok 2004*. 2004. Praha: Zastupitelstvo hl. m. Prahy.
- Strategický plán hl. m. Prahy*. 2008. Praha: Útvar rozvoje hl. m. Prahy.
- Územní plán sídelního útvaru hlavního města Prahy*. 2009. Praha: Zastupitelstvo hl. m. Prahy.

Příloha 1. Základní informace o respondentech

respondent č. 1 – úředník hl. m. Praha
respondent č. 2 – úředník hl. m. Praha
respondent č. 3 – expert najatý hl. m. Praha
respondent č. 4 – úředník hl. m. Praha
respondent č. 5 – politik hl. m. Praha
respondent č. 6 – nezávislý expert
respondent č. 7 – nezávislý expert
respondent č. 8 – politik městské části
respondent č. 9 – politik městské části
respondent č. 10 – politik městské části
respondent č. 11 – politik městské části
respondent č. 12 – politik městské části
respondent č. 13 – zástupce neziskové organizace
respondent č. 14 – zástupce neziskové organizace
respondent č. 15 – úředník městské části
respondent č. 16 – zástupce jiné organizace
respondent č. 17 – zástupce jiné organizace
respondent č. 18 – zástupce neziskové organizace
respondent č. 19 – politik městské části
respondent č. 20 – politik městské části
respondent č. 21 – expert najmutý městskou částí
respondent č. 22 – úředník městské části
respondent č. 23 – úředník městské části